

Μνήμων

Τόμ. 36, Αρ. 36 (2018)

Μνήμων

Φωτεινή Ντάνου, Η Λερναία Ύδρα των Αχρείων. Τα πληβεία στρώματα στην αγγλική πολιτική σκέψη (1509-1625), Αθήνα, Ηρόδοτος, 2017

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΜΠΟΥΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.36976](https://doi.org/10.12681/mnimon.36976)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΜΠΟΥΤΗΣ Α. (2024). Φωτεινή Ντάνου, Η Λερναία Ύδρα των Αχρείων. Τα πληβεία στρώματα στην αγγλική πολιτική σκέψη (1509-1625), Αθήνα, Ηρόδοτος, 2017. *Μνήμων*, 36(36), 419–422. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36976>

Φωτεινή Ντάνου, *Η Λεωναία Ύδρα των Αχρείων. Τα πληβεία στρώματα στην αγγλική πολιτική σκέψη (1509-1625)*, Αθήνα, εκδ. Ηρόδοτος, 2017, 156 σ.

Το βιβλίο της Φωτεινής Ντάνου εντάσσεται στη μελέτη της αγγλικής πολιτικής σκέψης κατά τον 16ο και 17ο αιώνα και αποτελεί μία πρωτότυπη συμβολή στην αγγλική ιστοριογραφία της περιόδου. Η συγγραφέας, εξετάζοντας τις πολιτικές πραγματείες πέντε αντιπροσωπευτικών συγγραφέων, των Edmund Dudley, Thomas Elyot, Richard Morison, Thomas Smith και Francis Bacon, επιδιώκει να ανιχνεύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν στην κυρίαρχη πολιτική σκέψη της περιόδου τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και ειδικότερα οι φτωχοί αγρότες, τεχνίτες και χειρώνακτες. Κατά τη συγγραφέα, η αντιπροσωπευτικότητα των συγκεκριμένων στοχαστών και η διασύνδεσή τους με την πολιτική εξουσία της περιόδου εξέφραζαν εν πολλοίς τις αντιλήψεις της πολιτικής ελίτ της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας. Τα κείμενα αυτά αποτελούσαν εν μέρει «απαντήσεις» στα αιτήματα και τα παράπονα των υπάλληλων στρωμάτων, όπως αυτά εγγράφονταν στον επίσημο πολιτικό λόγο. Με αυτόν τον τρόπο, η Φωτεινή Ντάνου παρουσιάζει όψεις του έμμεσου πολιτικού διαλόγου ανάμεσα στις ελίτ και στα εκτός πολιτικού έθνους κοινωνικά στρώματα. Έτσι, λοιπόν, η μελέτη επικεντρώνεται στη σχετικά «αχαρτογράφητη» περιοχή της πρόσληψης των υπάλληλων στρωμάτων –τουλάχιστον όσον αφορά στον 16ο αιώνα– και συγκεκριμένα στον πολιτικό κίνδυνο που εκπροσωπούσαν τα στρώματα αυτά, σύμφωνα με τα κείμενα των πολιτικών στοχαστών της πρώιμης νεώτερης περιόδου.

Το βιβλίο αποτελείται από πέντε κεφάλαια, αφιερωμένα το καθένα σε έναν από τους πολιτικούς στοχαστές, ακολουθώντας τη χρονολογική σειρά δημοσίευσης των υπό μελέτη έργων τους (1509-1625). Στο κάθε κεφάλαιο παρουσιάζεται το ευρύτερο πολιτικό σχήμα που είχε υιοθετήσει ο αντίστοιχος στοχαστής σχετικά με την αγγλική κοινωνία. Το βιβλίο επικεντρώνεται ιδιαίτερα στην αποτύπωση των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, των «πληβείων» όπως συχνά αποκαλούνται, καθώς και του ρόλου τους στο πολιτικό οργανικό σώμα των Άγγλων (commonwealth). Μέσα από την ανάλυση των αποτυπώσεων των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, η συγγραφέας επιτυγχάνει να αναδείξει τις προθέσεις των δημιουργών σε συνάφεια με την οικονομική και κοινωνική μεταβατικότητα της περιόδου.

Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στο έργο του Edmund Dudley *Το Δέντρο της Κοινοπολιτείας* (*The Tree of Commonwealth*), το οποίο έγραψε το 1509, όταν ήταν φυλακισμένος στον Πύργο του Λονδίνου, κατηγορούμενος άδικα για οικονομική κατάχρηση όσο ήταν αξιωματούχος του μονάρχη Ερρίκου Ζ΄. Ο Dudley στο κείμενό του ακολουθεί την παραδοσιακή μεσαιωνική αντίληψη περί οργανικής ιεραρχικής κοινότητας, παρομοιάζοντας την αγγλική κοινοπολιτεία με δέντρο από το οποίο ο μονάρχης, η αριστοκρατία, ο κλήρος και οι «κοινοί» άνθρωποι (commonalty) αποκομίζουν διαφορετικούς «καρπούς», ανάλογα με τη θέση τους στην ιεραρχική κοινωνία. Αν και ο Dudley ακολουθεί τη μεσαιωνικού

τύπου κοινωνική διαστρωμάτωση, στην κατηγορία των κοινών ανθρώπων αναγνωρίζει εσωτερική διαβάθμιση ανάλογα με το επάγγελμα και το επίπεδο φτώχειας. Η διαφοροποίηση αυτή, κατά την προσέγγιση της Ντάνου, συνδέεται με τον αντίκτυπο του πρώιμου αγροτικού και εμπορικού καπιταλισμού στην αγγλική κοινωνία, που είχε ως αποτέλεσμα ο Dudley να προχωρά πέρα από τη μεσαιωνική απεικόνιση, αναγνωρίζοντας μεγαλύτερη πολυπλοκότητα στη σύγχρονη του αγγλική κοινωνία.

Σε αυτό το πλαίσιο ο Dudley αναπαράγει την εικόνα των πληβείων από την πλευρά των ελίτ: οι πληβείοι είχαν την τάση προς την οκνηρία και την εξομοίωση με τους κοινωνικά ανωτέρους τους. Ο τρόπος αντιμετώπισης των αρνητικών αυτών «έμφυτων» τάσεων δεν απομακρυνόταν από μεσαιωνικές πολιτικές αντιλήψεις, καθώς προϋπέθετε την ανάλογη διαπαιδαγώγηση των κοινών ανθρώπων από την παιδική τους ηλικία ώστε να αντέχουν στη σκληρή εργασία και παράλληλα να προσβλέπουν στην κοινωνική εξίσωση στη μετά θάνατον ζωή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης, «Κοινοπολιτεία», η πολιτεία των πληβείων στον Κυβερνήτη του Thomas Elyot), η συγγραφέας εξετάζει το έργο του Thomas Elyot *Ο Κυβερνήτης* (*The Book named the Governor*), το οποίο εκδόθηκε το 1531. Στο βιβλίο αυτό, το οποίο αποτελεί εγχειρίδιο διαπαιδαγώγησης του μονάρχη και της αριστοκρατικής ελίτ, ο Elyot προκρίνει τον όρο *public weal* αντί για το εδραιωμένο *common weal* (κοινοπολιτεία). Βασιζόμενος στην αριστοκρατική πολιτική σκέψη, θεωρεί ότι το *common weal* παραπέμπει στη δημοκρατία με την έννοια της οχλοκρατίας. Αντιθέτως, η *public weal* παραπέμπει σε μία ορθολογικά δομημένη πολιτεία στην οποία οι κυβερνήτες έχουν το μονοπώλιο της λογικής. Ως εκ τούτου, σε αυτούς πρέπει να υπακούουν οι πληβείοι, οι οποίοι είναι από τη φύση τους παράλογοι και παρορμητικοί. Η ιεραρχική μορφή της κοινωνίας βρίσκεται σε αναλογία με τη φυσική και θεϊκή ιεραρχική τάξη, ακολουθώντας την παραδοσιακή μεσαιωνική προσέγγιση. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, αυτό που διαφοροποιεί έντονα την προσέγγιση του Elyot από τα μεσαιωνικά πολιτικά αφηγήματα είναι ο τονισμός της ανισότητας ως πηγής πλούτου και ισορροπίας της αγγλικής πολιτείας. Αυτή η αλλαγή οφειλόταν στη μεταβατικότητα της περιόδου, κατά την οποία οι κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές οδηγούσαν σε κοινωνική κινητικότητα και κοινωνική αναταραχή, κάνοντας τα πληβεία στρώματα να φαίνονται «ταραχοποιά» και απειλητικά για τις ελίτ. Ο Elyot, όπως και ο Dudley, αναγνώριζαν την κοινωνική κινητικότητα ως πραγματικότητα, την οποία προσπαθούσαν να αποτρέψουν διατηρώντας το παραδοσιακό ιεραρχικό πρότυπο.

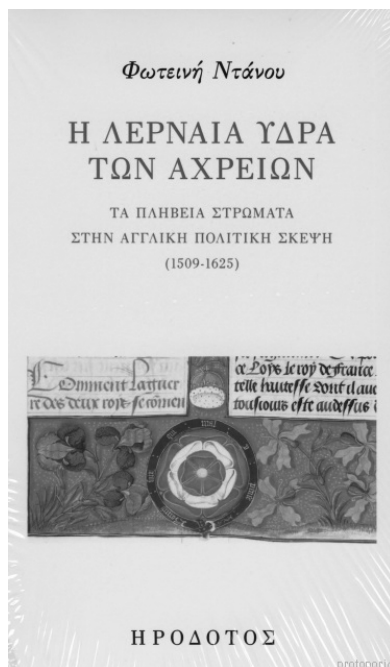
Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται το κείμενο του Richard Morison *Η Θεραπεία της Ανταρσίας* (*A Remedy for Sedition*), το οποίο εκδόθηκε το 1536. Το κείμενο αποτελεί κατ' ουσίαν απάντηση εκ μέρους της βασιλικής εξουσίας στο «Κίνημα τη Χάρη», τη μεγαλύτερη καθολική εξέγερση του 16ου αιώνα στην Αγγλία. Αναφορικά με την έννοια της κοινοπολιτείας (*common wealth*), ο Morison ακολουθεί και αυτός την οργανική προσέγγιση, παρομοιάζοντάς την με το ανθρώπινο σώμα. Όπως ο Dudley και ο Elyot, ο Morison θεωρεί ότι ένα μέρος των πληβείων έχει την τάση για οκνηρία και διαμαρτυρία, χαρακτηριζόντάς

τους «κοιλίες δίχως χέρια». Επίσης, και εκείνος παρουσιάζει τη φτώχεια ως θετικό στοιχείο μιας κοινωνίας. Ωστόσο, η κοινωνική ανέλιξη του ιδίου του Morison και του προστάτη του Thomas Cromwell, δίνει μια νέα διάσταση στην πολιτική σκέψη του 16ου αιώνα, καθώς η φτώχεια αναγνωρίζεται όχι μόνο ως κίνητρο για εργασία σε χρήσιμα επαγγέλματα, αλλά και για κοινωνική ανέλιξη μίας μειοψηφίας που προέρχεται από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα.

Στο τέταρτο και στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται τα έργα δύο θεμελιώδους σημασίας συγγραφέων για την αγγλική πολιτική σκέψη, του Thomas Smith και του Francis Bacon. Έτσι, μεταφερόμαστε αρκετές δεκαετίες αργότερα με το έργο αναφοράς του Sir Thomas Smith *Περί της Πολιτείας των Άγγλων (De Republica Anglorum)*, το οποίο γράφτηκε μεταξύ του 1562 και του 1565 και δημοσιεύτηκε το 1583. Το κείμενο αυτό διαφοροποιείται

σημαντικά από τα προαναφερθέντα. Ο συγγραφέας ακολουθεί, όπως και ο Morison, την αριστοτελική τυπολογία, παρουσιάζοντας το μεικτό πολίτευμα του «μονάρχη στο Κοινοβούλιο» (king/queen in Parliament). Θεωρεί, όπως και οι προαναφερθέντες στοχαστές, ότι η απληστία και η έλλειψη εγκράτειας αποτελεί φυσικό χαρακτηριστικό των πληβείων. Ωστόσο, ως θεραπεία, αντί για την ηθική διαπαιδαγώγηση, προτείνει την ορθή οικονομική και νομοθετική παρέμβαση του κράτους. Ο Smith κατά συνέπεια προβάλλεται ως πρόδρομος της Πολιτικής Οικονομίας, καθώς η ευθύνη της κοινωνικής ειρήνης μεταφέρεται περισσότερο στον χώρο ευθύνης του κράτους. Παράλληλα, αναγνωρίζει το δικαίωμα των υπάλληλων στρωμάτων στην κοινωνική κινητικότητα μέσω της επαγγελματικής ανέλιξης, αλλά και στη συμμετοχή τους σε χαμηλά, τοπικής εμβέλειας, πολιτικά αξιώματα. Σε αυτό το σημείο τα συμπεράσματα της Φωτεινής Ντάνου διαφοροποιούνται από αυτά του σημαντικού άγγλου ιστορικού David Rollinson, ο οποίος θεωρεί ότι τα στρώματα των πληβείων τοποθετούνταν από τον Smith εκτός «της πολιτείας». Αντιθέτως, σύμφωνα με την πειστικά τεκμηριωμένη άποψή της, η τοποθέτηση του Smith αποτελεί ένδειξη ότι, έστω εν μέρει, αναγνώριζε την ένταξη των πληβείων στο πολιτικό σώμα.

Στο τελευταίο κεφάλαιο προσεγγίζεται το έργο του Francis Bacon *Περί Στάσεων και Ταραχών (Of Seditions and Troubles)*, που δημοσιεύτηκε το 1625. Ο Bacon φαίνεται να συμφωνεί με τον Smith ως προς τον κομβικό ρόλο του μοναρχικού κράτους (*state*), το οποίο φαίνεται να το διαχωρίζει από την

κοινωνία. Ο Bacon εκφράζει ανάλογες απόψεις με τον Smith. Η τάση των πληθειών για ταραχές είναι δεδομένη, αλλά την ευθύνη φέρει το κράτος, το οποίο οφείλει να αφουγκράζεται τα αιτήματα και τα παράπονα των υπάλληλων στρωμάτων, αναγνωρίζοντας ουσιαστικά τη συμμετοχή τους στην πολιτική δημόσια σφαίρα. Αυτό γίνεται με στόχο την εξασφάλιση της καλύτερης δυνατής εποπτείας εκ μέρους του μονάρχη, καθώς θα είναι σε θέση να προλαμβάνει πιθανή παρεκτροπή των πληθειών, εξαιτίας φημών και επακόλουθων παράλογων φόβων. Πέρα από την απαραίτητη επιφυλακή για ενδεχόμενη δυσάρεσκεια των πληθειών, η αποφυγή των ταραχών προϋποθέτει την αντιμετώπιση της φτώχειας μέσω της ορθής οικονομικής πολιτικής του κράτους. Με τη σωστή διαχείριση και την κατάλληλη οικονομική παρέμβαση, λοιπόν, ο μονάρχης είναι δυνατόν να έχει με το μέρος του την «τρομακτική» δύναμη του λαού του· κατ' αυτόν τον τρόπο, ο λαός από επικίνδυνη για την πολιτεία «Λερναία Ύδρα» θα μετατρέπεται σε «εκατόγχειρα» υπερασπιστή του μονάρχη. Σύμφωνα με τη συγγραφέα της μελέτης, με αυτόν τον τρόπο ο Bacon απομακρύνεται ακόμη περισσότερο από τη μεσαιωνική παράδοση. Για την αντιμετώπιση των ταραχών των πληθειών προτείνεται μία καθαρά διαχειριστική λογική σε επίπεδο δημόσιου λόγου από τη μία και πολιτικής οικονομίας από την άλλη.

Συμπερασματικά, το βιβλίο της Φωτεινής Ντάνου αποτελεί σημαντική συμβολή στην μελέτη της πολιτικής σκέψης του 16ου και 17ου αιώνα στην Αγγλία. Η μελέτη ακολουθεί την παράδοση της σχολής του Cambridge των Pocock και Skinner, η οποία έχει ως πεδίο μελέτης τη διαμόρφωση εννοιών και ιδεών στην πολιτική σκέψη σε ιστορικό πλαίσιο.¹ Η Φωτεινή Ντάνου, λοιπόν, συμβάλλει στη διεύρυνση αυτού του πεδίου μελέτης προσθέτοντας την κομβική έννοια των «αχρείων πληθειών» και συναρτώντας την με τους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς μιας μεταβατικής περιόδου.

Ωστόσο, η εμβέλεια του βιβλίου εκτείνεται πέρα από την πρώιμη νεώτερη περίοδο, καθώς παράλληλα αναδεικνύει τη διαμόρφωση διαχειριστικών πρακτικών της μοναρχίας και των κυβερνωσών ελίτ, πρακτικών που κληροδοτήθηκαν στο νεωτερικό βρετανικό κράτος του 18ου και 19ου αιώνα. Διαβάζοντας, λοιπόν, κανείς για τις προτάσεις διαχείρισης των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, είναι δύσκολο να μη τις συνδέσει με μεταγενέστερες συστηματοποιημένες έννοιες, όπως της πολιτικής οικονομίας και του οικονομικού φιλελευθερισμού, καθώς και με αποκρυσταλλωμένες στρατηγικές των βρετανικών πολιτικών ελίτ του 18ου και 19ου αιώνα. Ως εκ τούτου, το βιβλίο της Φωτεινής Ντάνου αποτελεί πολύτιμη συνεισφορά στη γενεαλογία κομβικών πολιτικών εννοιών που εκτείνονται από την πρώιμη νεώτερη ως τη νεώτερη και σύγχρονη βρετανική ιστορία.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΜΠΟΥΤΗΣ

1. Ενδεικτικά για την προσέγγιση των πολιτικών στοχαστών από τη συγκεκριμένη σχολή βλ. Κουέντιν Σκίներ, *Μακιαβέλι, μετάφρ.* Κώστας Αθανασίου, Αθήνα 2002.